

УДК 343.2

DOI <https://doi.org/10.32849/2663-5313.2019.7.31>**Вікторія Аніщук,**

канд. юрид. наук,

доцент кафедри гуманітарних наук,

соціального забезпечення та права

Луцького національного технічного університету

ВПЛИВ ВІКУ СУБ'ЄКТА ЗЛОЧИНУ НА КРИМІНАЛЬНУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ

Стаття присвячена з'ясуванню сутності поняття «вік» та його значення у кримінальному праві України. У Кримінальному кодексі України поняття віку суб'єкта злочину не визначено, хоча для кримінального права правильне розуміння поняття віку, його ознак і елементів має велике значення, оскільки вік є невід'ємною ознакою суб'єкта злочину й обов'язковою ознакою ряду кваліфікованих складів злочинів у частині ознаки потерпілого від злочину. Як кримінально-правова категорія вік становить собою встановлену кримінальним законом кількість часу, прожитого особою, а також ступінь її психологічного, фізіологічного і соціального розвитку, що характеризує можливість особи усвідомлювати суспільну небезпеку своїх дій та керувати ними. У статті розглянуто різновиди віку, які виділяються у науковій літературі, зокрема біологічний, освітній, розумовий, фізіологічний, хронологічний, а також широке і вузьке розуміння даного поняття, які існують у сучасній науці кримінального права. Під віком у широкому розумінні мається на увазі календарний період, який пройшов від народження людини до будь-якого іншого хронологічного моменту в її житті. У вузькому розумінні це календарний період психофізіологічного стану людини, з котрим пов'язані біологічні, соціально-психологічні і юридичні зміни і наслідки. Висвітлено дискусії щодо підстав, якими повинен керуватись законодавець під час встановлення мінімального віку суб'єкта злочину у Кримінальному кодексі, та підходи до питання встановлення мінімального віку суб'єкта злочину. Представники першого підходу пропонують встановити єдиний мінімальний вік суб'єкта злочину. Представники другого підходу пропонують до встановлення мінімального віку суб'єкта злочину підходити диференційовано, тобто встановити вік суб'єкта злочину щодо вчинення всіх злочинів і вік суб'єкта злочину щодо вчинення лише окремих злочинів. У статті відзначається, що точне встановлення віку особи може мати вирішальне значення під час розгляду питання про притягнення її до кримінальної відповідальності.

Ключові слова: вік, віковий ценз, суб'єкт злочину, кримінальна відповідальність, підстава кримінальної відповідальності.

Постановка проблеми. Вік становить собою складне, об'ємне й багатопланове поняття, вивченню якого приділяють значну увагу різні науки: медицина, педагогіка, психологія, філософія, соціологія, кримінальне право і криминологія. Щодо кримінального права, то вік в основному розглядають як ознаку суб'єкта злочину. У кримінальному законодавстві України визначення поняття віку відсутнє, воно обмежується лише кількісним визначенням мінімальної вікової межі, з якої може наставати кримінальна відповідальність: зокрема, Кримінальним кодексом України передбачено вік, з якого може наставати кримінальна відповідальність, та визначено, за які злочини.

Огляд останніх досліджень і публікацій. Питання, пов'язані з віком суб'єкта злочину, досліджували й вивчали такі вчені: Н. Л. Березовська, Ю. В. Баулін, В. М. Бородін, В. М. Бурдін, І. П. Васильківська,

В. О. Глушков, Т. О. Гончар, Л. С. Дубчак, Я. М. Квітка, С. Г. Киренко, А. О. Клевцов, Н. Я. Ковтун, Н. М. Крестовська, Н. А. Орловська, О. О. Северін, В. Я. Тацій та інші.

Метою статті є дослідження сутності категорії «вік» та значення віку суб'єкта злочину для притягнення до кримінальної відповідальності.

Виклад основного матеріалу. Необхідно відзначити, що для кримінального права правильне розуміння поняття віку, його ознак і елементів має важливе значення, оскільки вік є невід'ємною ознакою суб'єкта злочину й обов'язковою ознакою ряду кваліфікованих складів злочинів у частині ознаки потерпілого від злочину. Основою кримінально-правового поняття віку є його загальноприйняте значення, лише з деякими специфічними уточненнями [5, с. 173].

В українській мові поняття «вік» визначають як тривалість життя людини; період, ступінь у рості, розвитку людини; відрізок життя людини від зрілого періоду до смерті.

У науковій літературі виділяють декілька різновидів віку:

1) біологічний вік – вік який визначається залежно від стану обмінних, структурних, функціональних, регуляторних особливостей і пристосувальних можливостей організму;

2) освітній вік – рівень розвитку навчальних умінь, який визначається стандартизованими тестами;

3) розумовий вік – рівень розумового розвитку, який визначається за допомогою тесту інтелекту;

4) фізіологічний вік – вік людини, що виражається в поняттях рівня фізіологічного розвитку;

5) хронологічний вік – час, що минув від народження [1, с. 187].

У науковій літературі висловлюється думка, згідно з якою виключно кількісна характеристика віку не дає повного уявлення про дане поняття, оскільки за кількістю прожитих років завжди криється якісний вміст цих періодів життя. Останнє проявляється через біологічні, соціальні і психологічні властивості віку. Автори навчального посібника з вікової психології дають точніше визначення віку, розуміючи його як період розвитку когось-небудь, якісно специфічний рівень формування особистості. При цьому вік має подвійне значення: як специфічний наслідок попереднього розвитку особи і водночас стадія в соціально-психологічному розвитку людини [7, с. 279].

У кримінальному праві вік тлумачиться в широкому і вузькому розумінні слова. Під віком у широкому розумінні мається на увазі календарний період, який пройшов від народження людини до будь-якого іншого хронологічного моменту в її житті. У вузькому розумінні – це календарний період психофізіологічного стану людини, з котрим пов'язані біологічні, соціально-психологічні і юридичні зміни і наслідки [6, с. 47]. Слід зазначити, що межі вказаних видів є умовними, оскільки кожен з них тісно пов'язаний з іншим.

Кримінальний закон не містить спеціальної норми, що визначає поняття віку, він тільки вказує на вікові межі настання кримінальної відповідальності. Тому з вимоги кримінального закону випливає положення про те, що особа, яка не досягла встановленого законом віку та вчинила злочинне діяння, не може бути притягнута до кримінальної відповідальності і, таким чином, не є суб'єктом злочину.

Отже, у науці сформовано багато різних поглядів щодо поняття віку. Під даною категорією розуміють вік як: тривалість життя

людини; поняття, що визначається залежно від стану обмінних, структурних, функціональних, регуляторних особливостей і пристосувальних можливостей організму; рівень розвитку навчальних умінь, який визначається стандартизованими тестами; рівень розумового розвитку, який визначається за допомогою тесту інтелекту; календарний період, який пройшов від народження людини до будь-якого іншого хронологічного моменту в її житті; календарний період психофізіологічного стану людини, з котрим пов'язані біологічні, соціально-психологічні і юридичні зміни і наслідки; закритий цикл розвитку, що має свою структуру та динаміку.

Як кримінально-правова категорія вік становить собою встановлену кримінальним законом кількість часу, прожитого особою, а також ступінь її психологічного, фізіологічного і соціального розвитку, що характеризує можливість особи усвідомлювати суспільну небезпеку своїх дій та керувати ними.

Серед загальних умов притягнення особи до кримінальної відповідальності можна назвати досягнення нею встановленого Кримінальним кодексом України віку. Слід зазначити, що встановлення мінімальної календарної вікової межі для кримінальної відповідальності має бути соціально та кримінологічно обґрунтованим. Тільки за умови досягнення певного віку під впливом сім'ї, школи, соціального середовища підліток досягає певного рівня свідомості, який дозволяє йому розрізняти добре і погане, що може спричинити шкоду іншим людям. Підліток стає спроможним усвідомлювати соціальний зміст своєї поведінки, набуває достатнього рівня соціальної свідомості, який дозволяє йому оцінювати не лише фактичний бік своїх вчинків, але і їх соціально-правову значимість.

За загальним правилом, кримінальній відповідальності підлягають особи, яким до вчинення злочину виповнилося шістьнадцять років (ч. 1 ст. 22 Кримінального Кодексу України). Водночас закон передбачає так званий знижений вік, з якого може наставати кримінальна відповідальність.

Відповідно до ч. 2 ст. 22 Кримінального Кодексу України особи, які вчинили злочин у віці від чотирнадцяти до шістьнадцяти років, підлягають кримінальній відповідальності за ряд перелічених у ній злочинів. Серед них, зокрема: умисне убивство (статті 115-117 Кримінального Кодексу України), умисне тяжке тілесне ушкодження (ст. 121, ч. 3 статей 345, 350, 377, 398 Кримінального Кодексу України), зґвалтування (ст. 152 Кримінального Кодексу України), крадіжка (ст. 185, ч. 1 статей 262, 308 Кримінального Кодексу України), грабіж (статті 186, 262, 308 Кримінального

Кодексу України), розбій (ст. 187, ч. 3 статей 262, 308 Кримінального Кодексу України), вимагання (статті 189, 262, 308 Кримінального Кодексу України). Слід зазначити, що кримінальна відповідальність може настати з 14 років лише за злочини, перелічені у ч. 2 ст. 22 Кримінального Кодексу України. Особа у віці від 14 до 16 років не несе відповідальності за злочини, що не передбачені у ч. 2 ст. 22 Кримінального Кодексу України, навіть за умови, якщо вона брала участь у їх вчиненні як співучасник.

Доречно зауважити, що вказаний перелік є вичерпним і розширювальному тлумаченню не підлягає. Злочини, що входять до нього, є умисними і в основному насильницькими та майновими.

Суб'єктами окремих злочинів можуть бути особи, яким виповнилося більше ніж шістнадцять років. Так, відповідальність за втягнення неповнолітнього у злочинну діяльність можуть нести тільки особи, яким на момент вчинення злочину виповнилося 18 років. Це стосується і таких злочинів, як спонукання неповнолітніх до застосування допінгу (ст. 323 Кримінального Кодексу України), схиляння неповнолітніх до вживання одурманюючих засобів (ст. 324 Кримінального Кодексу України).

В основу встановлення можливості притягнення особи до кримінальної відповідальності з 14-річного віку покладені такі обставини:

1) рівень розумового розвитку особи, який дає підставу вважати, що особа в 14-річному віці вже розуміє (усвідомлює) суспільну небезпеку й протиправність діянь, зазначених у ч. 2 ст. 22 Кримінального Кодексу України;

2) значна поширеність цих злочинів серед підлітків;

3) висока суспільна небезпека таких злочинів [4, с. 159].

Слід зазначити, що у науці кримінального права наявні певні дискусії щодо підстав, якими повинен керуватись законодавець під час встановлення мінімального віку суб'єкта злочину у Кримінальному кодексі. Можна виокремити два підходи до питання встановлення мінімального віку суб'єкта злочину.

1. Представники першого підходу пропонують встановити єдиний мінімальний вік суб'єкта злочину. Проте серед прихильників цього підходу немає єдиної думки з приводу віку, після досягнення якого особа може підлягати кримінальній відповідальності.

2. Представники другого підходу пропонують до встановлення мінімального віку суб'єкта злочину підходити диференційовано, тобто встановити вік суб'єкта злочину щодо вчинення всіх злочинів і вік суб'єкта злочину щодо вчинення лише окремих злочинів. Однак

прихильники другого підходу висловлюють різні погляди щодо:

1) віку, після досягнення якого особа може бути суб'єктом злочину щодо вчинення всіх злочинів та щодо вчинення лише окремих злочинів;

2) кола злочинів, за вчинення яких особа може підлягати кримінальній відповідальності після досягнення відповідного віку.

Крім цього, серед представників другого підходу можна виокремити окрему групу науковців, які пропонують диференційовано підходити ще й до віку суб'єкта злочину щодо вчинення лише окремих злочинів [2, с. 57].

Висновки

Таким чином, точне встановлення віку особи може мати вирішальне значення під час розгляду питання про притягнення її до кримінальної відповідальності. Встановлення у кримінальному кодексі віку кримінальної відповідальності не означає, що кримінальний закон визнає неповнолітніх, які досягли віку кримінальної відповідальності, повною мірою соціально зрілими. До досягнення 18 років вони залишаються неповнолітніми, не є дорослими. Відповідальність неповнолітніх, які скоїли кримінальний злочин, має свою специфіку, встановлену окремим розділом кримінального кодексу України. Кримінальне законодавство України не встановлює граничного віку кримінальної відповідальності, тобто будь-яка особа похилого віку у разі вчинення нею кримінального злочину визнається суб'єктом злочину.

Список використаних джерел:

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови. Київ-Ірпінь: ВТФ Перун, 2001. 610 с.
2. Мельник М.І. Кримінальне право України. Особлива частина : підручник. 4-те вид., перероб. та доп. / за ред. М.І. Мельника, В.А. Климентя. Київ, 2008. 463 с.
3. Павловська А. А. Кримінальна відповідальність неповнолітніх: вікові особливості. *Науковий Вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 2. С. 156-159.
4. Сапожнікова О. Особливості вікового критерію кримінальної відповідальності. *Право України*. 2009. № 7. С. 158-161.
5. Сапожнікова О. Проблемні питання, що пов'язані із встановленням віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність. *Вісник Львівського університету. Серія «Юридична»*. 2007. Випуск 45. С. 170-180.
6. Фріс П. Л. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник для студентів вищих навчальних закладів. Київ: Атіка, 2004. 263 с.
7. Чубарев В.Л. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник. Київ : Правові джерела, 2002. 381 с.

The article is devoted to the clarification of the essence of the concept of "age" and its significance in the criminal law of Ukraine. In the Criminal Code of Ukraine, the concept of the age of the subject of the crime is not defined, although for criminal law, the correct understanding of the concept of age, its features and elements is important, since age is an integral feature of the subject of crime and a mandatory feature of a number of qualified offenses in terms of the crime victim's trait. As a criminal category, age is the amount of time a person has lived, as well as the degree of psychological, physiological, and social development that characterizes the person's ability to realize the social danger of their actions and to manage them. The article examines the varieties of age that are distinguished in the scientific literature, in particular, biological, educational, mental, physiological, chronological, as well as broad and narrow understanding of this concept, which exist in modern science of criminal law. Under age, in the broad sense, refers to the calendar period that passed from the birth of a person to any other chronological moment in her life. In the narrow sense - this is a calendar period of the psychophysiological state of man, with which biological, socio-psychological and legal changes and consequences are associated. Discussions on the grounds that should be regulated by the legislator during the establishment of the minimum age of the subject of a crime in the Criminal Code and approaches to the issue of setting the minimum age of the offender. Representatives of the first approach offer to establish a single minimum age of the offender. Representatives of the second approach offer to establish the minimum age of the subject of the offense to approach differentiated, that is, to establish the age of the offender for committing all crimes and the age of the subject of the crime for committing only individual crimes. The article states that the exact establishment of an individual's age may be decisive in considering the question of bringing him to criminal responsibility.

Key words: age, age qualification, subject of a crime, criminal liability, the basis of criminal liability.